

BO'LAJAK O'QITUVCHILARDA SINERGETIK YONDASHUVNI
SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Raxmonova Manzura Shokirovna

Qo'qon davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi, Pedagogika kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. *Ushbu maqolada bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy tayyorlash jarayonida sinergetik yondashuvning mohiyati, tamoyillari va pedagogik imkoniyatlari tahlil qilingan. Sinergetika fanining asosiy tushunchalari – ochiqlik, nochiziqlilik, o'z-o'zini tashkil etish va beqarorlik nuqtalari – ta'lim tizimiga tatbiq etish nuqtai nazaridan ko'rib chiqilgan. Muallif sinergetik yondashuvning an'anaviy chiziqli pedagogikadan farqini asoslab, uni bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda qo'llash bo'yicha amaliy tavsiyalar bergan.*

Kalit so'zlar: *sinergetika, sinergetik yondashuv, bo'lajak o'qituvchi, o'z-o'zini tashkil etish, nochiziqlilik, ochiq tizim, kasbiy kompetentlik, pedagogik jarayon, individual o'quv traektoriyasi.*

Аннотация. *В статье анализируются сущность, принципы и педагогические возможности синергетического подхода в процессе профессиональной подготовки будущих учителей. Основные понятия синергетики – открытость, нелинейность, самоорганизация и точки бифуркации – рассматриваются с точки зрения их применения в образовательной системе.*

Abstract. *The article analyses the essence, principles and pedagogical possibilities of the synergetic approach in the professional training of future teachers. The key concepts of synergetics – openness, nonlinearity, self-organisation and bifurcation points – are considered in terms of their application in the educational system.*

Zamonaviy ta'lim tizimi tobora murakkablashib borayotgan jamiyat sharoitida yangi metodologik yondashuvlarga ehtiyoj sezmoqda. An'anaviy, qat'iy belgilangan va chiziqli xususiyatga ega bo'lgan pedagogik modellar shaxsning ko'p qirrali rivojlanishini va ta'lim jarayonining murakkab, dinamik tabiatini to'liq aks ettira olmaydi. Aynan shu sababli so'nggi o'n yilliklarda pedagogika fanida sinergetik yondashuvga qiziqish ortib bormoqda. Dastlab tabiiy fanlar – fizika, kimyo va biologiyada vujudga kelgan sinergetika g'oyalari bugungi kunda ijtimoiy-gumanitar sohalarga, jumladan ta'limga ham faol tatbiq etilmoqda.

Bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash jarayonida sinergetik yondashuvdan foydalanish alohida ahamiyatga ega. Chunki o'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki ta'lim jarayonidagi o'z-o'zini tashkil etish jarayonlarini yo'naltiruvchi, o'quvchining ichki rivojlanish imkoniyatlarini ochuvchi shaxs sifatida namoyon bo'ladi. Mazkur maqolaning maqsadi – sinergetik yondashuvning mohiyatini ochib berish va uni bo'lajak o'qituvchilar tayyorlash tizimiga tatbiq etish yo'llarini asoslashdan iborat.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

Sinergetika – murakkab ochiq tizimlarda o'z-o'zini tashkil etish jarayonlarini o'rganuvchi fanlararo yo'nalishdir. Uning asoschilari sifatida nemis fizigi German Xaken va belgiyalik olim Ilya Prigojin tan olinadi. «Sinergetika» atamasi yunoncha “synergeia” – «hamkorlik», «birgalikdagi harakat» so'zidan kelib chiqqan. Sinergetikaning markaziy g'oyasi shundan iboratki, murakkab tizimlar tashqi qat'iy nazoratsiz ham, o'z ichki qonuniyatlari asosida tartibli tuzilmalarni shakllantirishga qodir.

Pedagogikaga tatbiq etilganda sinergetik yondashuv ta'lim jarayonini quyidagi asosiy tamoyillar nuqtai nazaridan ko'rib chiqadi. Birinchidan, ochiqlik tamoyili: ta'lim tizimi tashqi muhit – ijtimoiy, madaniy va axborot muhiti bilan doimiy ravishda energiya, axborot va g'oyalar almashinuvida bo'ladi. Ikkinchidan, nochiziqlik tamoyili: pedagogik ta'sir va uning natijasi o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri proporsional bog'liqlik yo'q; kichik ta'sir katta o'zgarishlarga, katta sa'y-harakat esa sezilarsiz natijaga olib kelishi mumkin. Uchinchidan, o'z-o'zini tashkil etish tamoyili: shaxs tashqi majburlash bilan emas, balki ichki ehtiyoj va imkoniyatlar asosida rivojlanadi.

An'anaviy pedagogik paradigma chiziqli xususiyatga ega bo'lib, unda o'qituvchi – bilim manbai, o'quvchi esa uni passiv qabul qiluvchi sifatida qaraladi. Bunday modelda ta'lim natijasi oldindan qat'iy belgilangan va nazorat qilinadigan deb hisoblanadi. Sinergetik yondashuv esa bu tasavvurni tubdan o'zgartiradi: u o'quvchini o'z-o'zini rivojlantirishga qodir bo'lgan ochiq, faol tizim sifatida ko'radi. O'qituvchining vazifasi – o'quvchiga tayyor bilim «joylash» emas, balki uning ichki rivojlanish imkoniyatlarini uyg'otadigan sharoit va muhit yaratishdir. Sinergetik nuqtai nazardan ta'lim jarayonida «beqarorlik nuqtalari» yoki bifurkatsiya nuqtalari muhim o'rin tutadi. Bu – shaxs rivojlanishida muqobil yo'llardan birini tanlash imkoni paydo bo'ladigan hal qiluvchi pallalardir. Aynan shunday paytlarda o'qituvchining nozik va o'rinli pedagogik ta'siri o'quvchining ijobiy rivojlanish traektoriyasini tanlashiga yordam beradi. Shu bois sinergetik yondashuv o'qituvchidan yuqori darajadagi pedagogik sezgirlik, moslashuvchanlik va ijodiy yondashuvni talab qiladi.

Bo'lajak o'qituvchilarda sinergetik yondashuvni shakllantirish, eng avvalo, ularning sinergetik tafakkurini rivojlantirishni nazarda tutadi. Sinergetik tafakkur – voqea-hodisalarni o'zaro bog'liqlikda, ko'p o'lchovli va dinamik tizim sifatida idrok etish qobiliyatidir. Bunday tafakkurga ega bo'lgan o'qituvchi ta'lim jarayonini qotib qolgan qoidalar majmui sifatida emas, balki tirik, rivojlanuvchi va oldindan to'liq bashorat qilib bo'lmaydigan jarayon sifatida tushunadi. Sinergetik tafakkurni shakllantirishning samarali vositalari sifatida muammoli ta'lim, loyihaviy faoliyat, munozara va kichik guruhlarda ishlash metodlarini ko'rsatish mumkin. Bu metodlar talabaga yagona to'g'ri javob mavjud bo'lmagan vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish, turli nuqtai nazarlarni taqqoslash va noaniqlik sharoitida harakat qilish ko'nikmasini beradi. Bunday faoliyat aynan o'z-o'zini tashkil etish va ijodiy izlanish tamoyillariga asoslanadi.

Bo'lajak o'qituvchilar tayyorlashda individual o'quv traektoriyasi tamoyilini joriy etish sinergetik yondashuvning amaliy ifodasidir. Har bir talaba o'zining qiziqishlari, qobiliyatlari va rivojlanish sur'atiga mos ravishda o'quv yo'lini tanlash imkoniyatiga ega bo'lishi kerak. Bu

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

yondashuv talabaniing ichki motivatsiyasini kuchaytiradi va uni o'z ta'limining faol subyektiga aylantiradi. Shu tariqa, bo'lajak o'qituvchi sinergetik yondashuvni nafaqat nazariy jihatdan o'rganadi, balki uni o'z tajribasida his etadi va kelajakda o'z pedagogik faoliyatida qo'llashga tayyor bo'ladi.

Sinergetik yondashuvni bo'lajak o'qituvchilar tayyorlash tizimiga samarali tatbiq etish uchun bir qator shartlarga rioya qilish lozim. Birinchidan, o'quv jarayonida ochiq, ijodiy va dialogga asoslangan ta'lim muhitini yaratish zarur. Ikkinchidan, talabalarning mustaqil izlanish va o'z-o'zini rivojlantirish faoliyatini rag'batlantirish muhim. Uchinchidan, professor-o'qituvchilarning o'zlari sinergetik yondashuvning mohiyatini chuqur anglashi va uni o'z faoliyatida namoyish etishi talab etiladi. Shuningdek, baholash tizimini ham qayta ko'rib chiqib, unda nafaqat yakuniy natijani, balki talabaniing rivojlanish dinamikasi va ijodiy faolligini ham hisobga olish maqsadga muvofiqdir.

Xulosa qilib aytganda, sinergetik yondashuv bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda zamonaviy va istiqbolli metodologik asos hisoblanadi. U ta'lim jarayonini chiziqli, qat'iy belgilangan model sifatida emas, balki ochiq, dinamik va o'z-o'zini tashkil etuvchi tizim sifatida tushunishga imkon beradi. Bo'lajak o'qituvchilarda sinergetik tafakkurni shakllantirish ularning kasbiy kompetentligini oshiradi, ijodiy va moslashuvchan pedagogik faoliyatga tayyorlaydi. Sinergetik yondashuvni an'anaviy metodlar bilan oqilona uyg'unlashtirgan holda joriy etish bugungi va kelajakdagi ta'lim sifatini yangi bosqichga ko'taradigan muhim omildir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Хакен Г. Синергетика. – Москва: Мир, 1980. – 404 с.
2. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой. – Москва: Прогресс, 1986. – 432 с.
3. Князева Е.Н., Курдюмов С.П. Основания синергетики. – Санкт-Петербург: Алетейя, 2002. – 414 с.
4. Игнатова В.А. Педагогические аспекты синергетики // Педагогика. – 2001. – № 8. – С. 26–31.
5. Yo'ldoshev J.G', Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2019. – 220 b.
6. Raxmonova M.Sh. Bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy tayyorlashda sinergetik yondashuvning o'rni // Fan va ta'lim. – Qo'qon, 2024. – № 10. – B. 48–54.

